

ارزیابی برنامه درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا

Islamic Education Curriculum in The Elementary School Based on the Components Related to The Concept of God

تاریخ دریافت مقاله: ۱۴۰۲/۰۱/۰۸؛ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۴۰۲/۰۶/۰۸

R. Khoravi (Ph.D)

A Mehri

رحمت‌اله خسروی^۱آرمان مهری^۲

Abstract: This research was carried out with the purpose of evaluating the curriculum of the Islamic education of the elementary school based on the components of God's concept. The research approach was mixed and its strategy was sequential exploration. The corpus included all the books of Heaven's Gifts (in Persian called Hedyehaye Aseman) of the elementary period that published in 2022. Due to the nature and objectives of the research, the sample was equal to the corpus and the entire corpus had been studied. In the first part of the research, the textbooks were analyzed as study documents through coding and categorization and thematic formation. In the second step, first, the frequency of the categories identified in the previous step was determined, and then to determine the importance coefficient of these categories, the quantitative data were analyzed with Shannon's entropy method. The findings showed that the components related to the concept of God in the textbooks of the Islamic education are kind, creator, supreme, capable, all-knowing, sufficient, just, unique, forgiver, acceptor of repentance, protector, commanding, manager and conductor. Also, the data analysis showed that the component "kind" with a coefficient of importance of 0.095 has the highest amount of attention, and the components of "protector" with a coefficient of importance of 0.071 and "Acceptor of repentance" with a coefficient of "0" have the least attention.

Keywords: God's concept, curriculum of the Islamic education, elementary school, psychology of religion

چکیده: مقاله حاضر با هدف ارزیابی برنامه درسی تعلیم و تربیت اسلامی دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های انگاره خدا انجام گرفته است. رویکرد تحقیق، آمیخته و راهبرد آن، اکتشافی متوالی است. جامعه مورد مطالعه، کلیه کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی چاپ سال ۱۴۰۱ است. به دلیل ماهیت و اهداف تحقیق، نمونه با جامعه برابر بوده و از روش تمام‌شماری استفاده شده است. در مرحله اول پژوهش، کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان به عنوان اسناد، مطالعه و از طریق کدگذاری، مقوله‌بندی و تشکیل مضمون تجزیه و تحلیل شدند. در مرحله دوم، ابتدا فراوانی مقوله‌های شناسایی‌شده در مرحله قبل، مشخص گردید. سپس برای تعیین ضریب اهمیت این مقوله‌ها، داده‌های کمی با روش آنتروپی شانون، مورد تحلیل قرار گرفتند. یافته‌ها نشان داد، مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان عبارتند از مهربان، آفریننده، متعال، قادر، عالم، رزاق، عادل، یکتا، غفار الذنوب، قابل التوب، حافظ، فرمان‌دهنده، مدبر و هادی. همچنین تحلیل داده‌ها نشان داد بیشترین میزان توجه به مؤلفه «مهربان» با ضریب اهمیت ۰/۰۹۵ و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «حافظ» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۱ و «قابل التوب» با ضریب اهمیت «۰» اختصاص یافته است.

کلیدواژه‌ها: انگاره خدا، برنامه درسی هدیه‌های آسمان، دوره ابتدایی، روان‌شناسی دین

khorravi1397@cfu.ac.ir

۱. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

۲. دانشجوی کارشناسی ارشد روان‌شناسی تربیتی دانشگاه علامه طباطبایی، تهران، ایران. rmanmehriofficial@gmail.com

نظام‌های اجتماعی، در شکل‌گیری جهان‌بینی و چگونگی فهم افراد از هستی نقشی مؤثر دارند. یکی از نهادها که وظیفه انتقال ارزش‌ها، عقاید، هنجارها و سنت‌های جمعی را بر عهده دارد، آموزش و پرورش است. کتاب‌های درسی که به عنوان یکی از انواع رسانه‌های آموزشی به شمار می‌روند، تأثیر به‌سزایی در پیشبرد اهداف تربیتی برای فرهنگ‌پذیری افراد دارند. زیرا به واسطه مواد آموزشی رسمی، پاره‌ای از نگرش‌های فرد قالب می‌گیرد که می‌تواند بر ادراکات او از خود، دیگری و جهان تأثیر بگذارد. یکی از انواع آموزش‌ها که می‌تواند در محتوای کتب درسی مورد مطالعه قرار گیرد، آموزش دینی است که به وسیله آن می‌توان باورهای دینی، من‌جمله انگاره‌های مربوط به خدا را تعلیم داد.

انگاره در لغت، تصور، پندار و طرح معنا شده است (معین، ۱۳۸۶). یکی از انگاره‌ها، پنداشت درباره مفهوم خداست. انگاره خدا، برداشت انتزاعی، متکلمانه و فلسفی از خداست (غباری بناب و کوهسار، ۱۳۸۹). گریمز^۱ (۲۰۰۷) این نظر را دارد که مفهوم خدا، به مثابه یک ساختار متمایز، به درک شناختی فرد از خدا اشاره دارد. انگاره خدا که شامل اطلاعات مفهومی است که درباره خدا آموخته می‌شود، با مفهوم «تصویر خدا» که به معنای تجربیات ه جانی، نمودهای عاطفی و تجارب فرد از خداست، متفاوت است (پرین و منکاسو، ترجمه نجفی‌فر و براتی‌سده، ۱۴۰۰).

ساخت انگاره از خدا، نتیجه یادگیری و تفکر است (فرنسنزی^۳ و همکاران، ۲۰۲۱). یعنی انگاره خدا مفهومی فرهنگ‌مند است و تاریخ، فرهنگ و آموزش در شکل‌گیری آن در جوامع نقش به‌سزایی دارند (فل^۴ و همکاران، ۲۰۱۰؛ سیمسه‌موره^۵، ترجمه رسانه و دلیر، ۱۳۹۹). بر این اساس، برای شکل‌گیری انگاره خدا، گروه ایده اجتماع‌پذیری دینی را مطرح می‌کنند که بر فرایندی از اجتماعی‌شدن متکی است که در آن، والدین یا یک مذهب سازمان‌یافته باورهایی معین را به فرد منتقل می‌کنند. در فرایند اجتماعی‌سازی، از طریق فرهنگ افراد ترغیب می‌شوند که باورها و

-
1. Grimes
  2. God Image
  3. Ferenczi
  4. Fehl
  5. Sisemore

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ... رفتارهایی را که مورد انتظار جامعه است، بپذیرند (اسپیلکا^۱ و همکاران، ترجمه دهقانی، ۱۳۹۶). یعنی در این قبیل اجتماعی شدن، فرایند درونی سازی رخ می‌دهد که فرد قاعده یا ارزشی را که از بیرون تجویز شده، به قاعده یا ارزشی درونی مبدل می‌سازد. به این صورت که مردم انگاره خانواده یا فرهنگشان از خدا را به همان شیوه درونی می‌کنند که زبان، نقش جنسیتی و سبکی از زندگی را می‌آموزند که متناسب با موقعیت اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی‌شان است (وولف، ترجمه دهقانی، ۱۳۹۳).

انگاره خدا تحت تأثیر آنچه به شخص توسط والدین، معلمان، رهبران مذهبی و متون دینی آموزش داده می‌شود، به وجود می‌آید (ساروگلو^۲، ۲۰۲۰؛ هافمن^۳ و همکاران، ۲۰۰۸). در واقع انگاره خدا نوعی فرایند تلفیق انبوه از اطلاعات است که شخص در ارتباط با دیگران می‌سازد و در حافظه‌اش ذخیره می‌کند (لارنس^۴، ۱۹۹۷). اما واضح است که حتی کودکان خردسال نیز صرفاً منفعلانه دیدگاه‌های بزرگسالان را قبول نمی‌کنند (هود^۵ و همکاران، ۲۰۱۸). چرا که فرد فقط پذیرنده نیست، بلکه در تعامل با محیط قرار دارد و از محیط تأثیر می‌گیرد و بر آن اثر می‌گذارد. همان‌طور که گفته شد، یکی از منابع اجتماعی مهم در یادگیری درباره خدا، متون دینی‌اند که حقایقی معنوی درباره خدا را در خود جای داده‌اند (یاب، ترجمه حاجی‌زاده، ۱۴۰۱). بنا بر نظریه یادگیری مشاهده‌ای بندورا^۶ (۱۹۶۸؛ ۱۹۷۷)، کتاب‌ها یکی از انواع الگوهای نمادین (کرین، ترجمه خوی‌نژاد و رجایی، ۱۳۹۹) هستند که می‌توانند در شکل‌گیری دانش و نگرش افراد تأثیر داشته باشند و به رفتار جهت دهند (سانتراک^۷، ۲۰۱۷؛ وولفلک^۸، ۲۰۱۹؛ دوشین^۹ و همکاران، ۲۰۲۲؛ فرایلینگ^{۱۰} و همکاران، ۲۰۱۱). در عین حال، طبق نظریه مذکور، الگوبرداری غلط می‌تواند به آسیب روانی و انتظارات نادرست راجع به جهان منجر گردد (آلسون و همکاران، ترجمه سیف، ۱۴۰۱). نتیجتاً چنین برمی‌آید که اگر یادگیرنده‌ای به واسطه الگوهای نمادینی مثل کتاب، انگاره-

-
1. Spilka
  2. Saroglou
  3. Hoffman
  4. Lawrence
  5. Hood
  6. Bandura
  7. Santrock
  8. Woolfolk
  9. Duchesne
  10. Fryling

هایی غلط از خدا را یاد گرفته باشد، این یادگیری اشتباه احتمالاً بر سلامت روان او اثر منفی بگذارد.

طبق یافته‌های روان‌شناسان دین، در جوامع دینی، نام و یاد خدا می‌تواند هم سودمند، رشددهنده و موجب تعالی و رهایی برای افراد آن جامعه باشد و هم می‌تواند مایه از خودبیگانگی و نفی زیستن ایشان گردد (دیرینگر و آلر، ترجمه دهقانی یزدلی و پاشایی، ۱۳۹۹). زیرا مسمومیت روان انسان با انگاره خدا بر اثر درک غلط از این نام و بر اثر مفهوم نادرستی که انسان‌ها امکان دارد از آن داشته باشند، ممکن است موجب شود که نسبتی با آن صاحب نام برقرار شود که موجودیت و هویت انسان به خطر بیفتد (شبستری، ۱۳۹۶). لذا یادگیری و تفسیر غلط از عقاید مذهبی، از جمله انگاره‌های خدا، می‌تواند عامل مشکلات روان‌شناختی باشد (اسپیلکا و همکاران، ترجمه دهقانی، ۱۳۹۶).

با توجه به مباحث پیشین، انگاره خدا به عنوان یک متغیر روان‌شناختی تأثیر مهمی در تجربه احساسات منفی یا مثبت دارد و در شیوه ارتباط فرد با خدا مؤثر است (دمریچ^۱ و همکاران، ۲۰۱۳). مثلاً فردی که انگاره خدای تنبیه‌کننده را در ساختمان ذهن دارد، در قیاس با فردی که انگاره خدای مهربان را پرورانده، شیوه ارتباطی، باورها، احساسات و رفتارهای متفاوتی را در موقعیت‌های مختلف تجربه خواهد کرد (دیرینگر و آلر^۲، ترجمه دهقانی یزدلی و پاشایی، ۱۳۹۹). علاوه بر این میان چگونگی ادراک فرد از انگاره خدا و بهباشی روانی همبستگی وجود دارد (لمن^۳ و همکاران، ۲۰۱۸). بدین ترتیب به نظر می‌رسد انگاره‌های خیرخواهانه و مستبدانه از خدا با عملکرد روانی-اجتماعی مرتبط است (بنسون و اسپیلکا^۴، ۱۹۷۳؛ گورسوج^۵، ۱۹۶۸؛ کرجسی^۶، ۱۹۹۸؛ رزمارین^۷ و همکاران، ۲۰۰۹). یافته‌های محققان پیشین نیز نشانگر آن است که بین انگاره مثبت از خدا با عزت نفس مثبت رابطه وجود دارد (سیم و یو^۸، ۲۰۱۱). به این دلیل که ادراک مثبت از خدا موجب درک حمایت اضافی می‌گردد و به سلامت روانی و افزایش تاب‌آوری فرد

-
1. Demmrich
  2. Dayringer And Oler
  3. Leman
  4. Benson And Spilka
  5. Gorsuch
  6. Krejci
  7. Rosmarin
  8. Sim And Yow

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...
کمک می‌کند (میلر، ۲۰۰۶؛ سالیوان^۲، ۲۰۰۵؛ میلر، ۲۰۱۵؛ پرگامنت^۳، ۱۹۹۷). نتایج پژوهش
کاترین^۴ و همکاران (۲۰۱۲) هم نشان می‌دهد انگاره مثبت از خدایی بخشنده، الگوهای رفتاری
بخشش‌گر و نیز تعهدات اخلاقی را افزایش داده و تمایلات پرخاشگرانه را کاهش می‌دهد.
با این حال، انگاره‌های منفی از خدا استعداد ابتلا به بیماری‌های روانی را افزایش می‌دهد
(دمریچ و همکاران، ۲۰۱۳). افرادی که انگاره خدای تنبیه‌کننده دارند، مضطرب‌تر بوده، نسبت به
دیگران پرخاشگری کرده و خصومت میان‌فردی بیشتری دارند (شاپ‌جانکر^۵ و همکاران، ۲۰۰۸).
در عین حال بین انگاره منفی از خدا با افسردگی رابطه وجود دارد (جانسون^۶ و همکاران، ۲۰۱۵).
نتایج پژوهش شاپ‌جانکر و همکاران (۲۰۰۲) که همبستگی بین آسیب روانی و انگاره‌های ذهنی
مربوط به خدا را در بین ۴۶ بیمار مبتلا به اختلالات روانی بررسی کرده‌اند، نشان داده بین این دو
متغیر رابطه معناداری وجود دارد و کسانی که انگاره‌های منفی از خدا داشتند، آسیب روانی‌شان به
طور معنی‌داری بیش از سایرین بوده است. به علاوه، در پژوهشی داخلی، کوهسار و غباری بناب
(۱۳۹۰) به مطالعه رابطه انگاره ذهنی از خدا و دل‌بستگی با افکار پارانوئیدی در دانشجویان اقدام
کردند که نتیجه تحقیق مذکور حاکی از آن بود دانشجویانی که خداوند را با انگاره‌های منفی (مثل
صفت انتقام‌گیر و خشن) تجسم می‌کردند، در افکار پارانوئیدی نمره بالاتری کسب کردند. بنابراین
چگونگی معرفت نسبت به مفهوم خدا و معرفی آن به کودکان و نوجوانان از طریق منابع اجتماعی -
کننده، بر سلامت روان‌شناختی و نیز تصویر فرد از خدا می‌تواند تأثیر بگذارد (نلسن و کرولیچاک^۷،
۱۹۸۴).

از طرفی انگاره‌های خدا می‌تواند در چگونگی نگرش فرد به خود مؤثر باشد؛ چنانچه
خودسنادهای نامطلوب با نگرش‌های منفی نسبت به خدا همراه‌اند (اسپیلکا و همکاران، ترجمه
دهقانی، ۱۳۹۶). علاوه بر این، انگاره خدای کنترل‌گر با کاهش خودکنترلی شخصی همبستگی
دارد؛ این در صورتی است که انگاره مثبت از خدای دانا، با افزایش خودکنترلی رابطه دارد (لارین^۸

-
1. Miller
  2. Sullivan
  3. Pargament
  4. Kathryn
  5. Schaap-Jonker
  6. Johnson
  7. Nelsen And Kroliczak
  8. Laurin
- ۹۵

و همکاران، ۲۰۱۱). نتایج تحقیق ماینارد^۱ و همکاران (۲۰۰۱) نیز نشان داده افرادی که انگاره‌های مثبت از خداوند دارند، او را دسترس‌پذیر و خیرخواه دانسته و در موقعیت‌های استرس‌زا و تنش-آفرین تاب‌آوری بیشتری از خود نشان داده‌اند.

با توجه به این‌که یافته‌های پژوهشی مذکور نشان‌گر آن است که بین انگاره‌های خدا و بهباشی روانی یادگیرندگان همبستگی وجود دارد، به نظر می‌رسد برای جلوگیری از آسیب‌های روانی، ضرورت دارد تا در معرفی و تبیین مفهوم خدا حساسیت زیادی به خرج داد. بنابراین با تکیه بر شواهد و پایگاه‌های تئوریک، محتوای کتب درسی می‌تواند به عنوان الگوی نمادین در شکل‌گیری انگاره‌های مربوط به خدا و تأثیر بر بهداشت روان نقش‌آفرینی کند. لذا طبق ادله بیان-شده، تحلیل محتوای کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان مقطع ابتدایی و بررسی انگاره‌های مربوط به خدا در این کتب که بخشی از محتوای‌شان برای آموزش درباره خدا است، امری دارای اهمیت جلوه می‌نماید. زیرا با انگاره‌های مثبت از خدا سلامت روان یادگیرندگان افزایش یافته و از بروز آسیب‌های روانی ناشی از انگاشت‌های غلط از خدا، پیشگیری می‌شود و اگر پندارهایی خارج از فضای مدرسه در ذهن کودکان شکل بگیرد، در مدرسه می‌توان اصلاح کرد. پس ضروری می‌نماید بررسی کدام انگاره‌های خدا در کتب درسی وجود دارد؛ و نیز بهتر است کدام انگاره‌ها بیشتر به کودکان آموخته شود تا انگاره‌های غلط که به واسطه خانواده، بزرگسالان، گروه همسالان، رسانه-های جمعی یا از هر طریق دیگر آموخته شده، در مدرسه اصلاح شده و انگاشت‌های درست جایگزین تصورات غلط گردد.

پیش از این تحقیق، پژوهش‌هایی با هدف تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی انجام شده است. برای مثال نعمانی و همکاران (۱۴۰۱) محتوای کتاب هدیه‌های آسمان پایه سوم را از منظر «پرداختن به مؤلفه‌های خداشناسی» تحلیل کیفی کرده‌اند. محمودی (۱۴۰۱) با «بررسی جایگاه سلامت معنوی»، نذری بنجکی و همکاران (۱۴۰۰) بر اساس «میزان توجه به مؤلفه‌های دعا با تأکید بر طلب شفا و سلامت» و «علیزاده و علوی (۱۳۹۹) نیز از منظر «مؤلفه‌های شادی از منظر اسلام» کتب هدیه‌های آسمان را تحلیل محتوا کرده‌اند. همچنین نجفی و دهقان کلور (۱۳۹۹) نیز کتب مذکور را بر مبنای مؤلفه‌های «اخلاق اله» تحلیل محتوای کیفی نموده‌اند. اما تا زمان نگارش پژوهش حاضر، هیچ تحقیقی که مستقیم یا غیرمستقیم همسو یا هم‌راستا با اهداف و

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...
روش‌های این پژوهش و با محوریت ارزیابی محتوای کتاب‌های هدیه‌های آسمان بر اساس مؤلفه-
های انگاره خدا باشد و آن را از منظر روان‌شناسی دین مطالعه و تحلیل نماید، یافت نشد. بنابراین
نوآوری تحقیق حاضر در تحلیل محتوای کتب درسی بر اساس موضوع انگاره خدا و نیز در
روش‌شناسی آن است.

در این پژوهش هدف محققان این است که ابتدا به مؤلفه‌های انگاره خداوند در کتاب‌های
هدیه‌های آسمان دست یابند، سپس با ارزیابی محتوای این کتب به فراوانی انگاره‌های متفاوت از
مفهوم خدا پی برده و به ضریب اهمیت هر یک برسند.
پرسش‌های این پژوهش عبارت‌اند از:

۱. مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی کدام‌اند؟
۲. جایگاه و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند در کتاب‌های هدیه-
های آسمان دوره ابتدایی به چه میزان است؟

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر، از نظر هدف کاربردی و از نظر ماهیت گردآوری داده‌ها، رویکرد آمیخته و راهبرد
اکتشافی متوالی از نوع طبقه‌بندی است. جامعه پژوهش، کلیه کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره
ابتدایی چاپ سال ۱۴۰۱ ه.ش است. به دلیل ماهیت و اهداف تحقیق، نمونه با جامعه برابر بوده و
از روش تمام‌شماری برای مطالعه استفاده شده است.^۱ واحد ثبت در این پژوهش صفحه (متون)،
تصاویر، پرسش‌ها و فعالیت‌ها) و ابزار گردآوری داده‌ها برای پاسخ به پرسش‌ها، تحلیل اسناد بوده
است. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌ها برای پاسخ به پرسش اول و دوم تحقیق به ترتیب از تحلیل
محتوای مضمونی و تکنیک آنتروپی شانون بهره‌گیری شده است.

در مرحله اول پژوهش، تجزیه و تحلیل داده‌ها از طریق کدگذاری، مقوله‌بندی و مضمون-
سازی انجام گرفت. با بررسی محتوا، به هر داده مرتبط با هدف پژوهش، کدی اختصاص یافت و
پس از آن، کدها مقوله‌بندی و سپس مضمون اصلی (انگاره خدا) مشخص شد. نکته قابل ذکر این-
که در بخش‌هایی از فرایند کدگذاری، از روش کدگذاری همزمان استفاده شده است. در کدگذاری
همزمان، محتوای داده‌ها، کدگذاری‌های متعددی را اقتضا و استفاده از بیش از یک کد برای یک

---

۱. قابل ذکر است که در پایه‌ی اول ابتدایی، کتاب هدیه‌های آسمان در برنامه‌ی درسی وجود ندارد.

داده را توجیه می‌کند. دلیل استفاده از این روش، برای آن بود که بعضی از واحدهای معنایی مربوط به انگاره خدا، همپوشانی دارند و نمی‌توان تنها یک کد را به آن‌ها اختصاص داد. برای مثال، برای واحد معنایی «خدایا بیماران را شفا بده»، سه کد در نظر گرفته شده است: ۱. خدایی که «قادر» است و توان شفا دارد؛ ۲. چون سلامتی نعمت است، خدای «رزاق»، نعمت سلامتی را بر انسان ارزانی می‌دارد؛ ۳. خدای «مهربان» به دعای بندگان و نیازهایشان پاسخ می‌گوید. همچنین برای بررسی اعتبار پژوهش، کدگذاری دو مرتبه انجام شد و برای تعیین توافق کدگذاران، از ضریب پایایی فرمول هولستی استفاده شد که میزان توافق ۰/۸۴ به دست آمد.

پس از گردآوری و تحلیل داده‌های کیفی مربوط به بخش نخست پژوهش با نرم‌افزار MAXQDA 2020، به گردآوری و تحلیل داده‌های کمی مربوط به بخش دوم پرداخته شد. در بخش دوم، پس از تعیین میزان فراوانی هر یک از مقولات با روش کدگذاری میزان‌یاب، برای بررسی ضریب اهمیت مؤلفه‌ها از تکنیک آنتروپی شانون استفاده شد که شامل سه مرحله بهنجارسازی ماتریس فراوانی (P_{ij})، محاسبه بار اطلاعاتی (E_j) و سپس به‌دست‌آوردن درجه اهمیت (W_j) است. داده‌های کمی نیز با نرم‌افزار Excel 2019 مورد تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها

پرسش اول: مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی کدام‌اند؟

برای پاسخ به سؤال نخست، در گام اول با مطالعه و مرور مکرر داده‌ها در کتاب‌های هدیه‌های آسمان، فهرستی اولیه از ایده‌های موجود در متن محتوای کتب مذکور تهیه و سپس کدگذاری اولیه انجام شد. بر این اساس، با بررسی عمیق متن، تصاویر و سایر داده‌های موجود در کتب، تلاش شد کدهای مهم که با موضوع پژوهش هم‌راستا بودند، استخراج شوند. جدول ۱ نمونه‌ای از کدهای معنادار استخراج‌شده از کتب درسی هدیه‌های آسمان است که به مؤلفه‌های انگاره خدا مرتبط است.

جدول ۱. نمونه‌هایی از کدهای استخراج‌شده از متن کتب هدیه‌های آسمان

ردیف	کد معنادار	شاهد	نشانی شاهد
۱	آفرینش آفتاب،	خدایا! آفتاب و آب از توست / ستاره، آسمان، مهتاب از توست	دوم،

ردیف	کد معنادر	شاهد	نشانی شاهد
	نقّاشی دریا، بخشندگی، مهربانی	تو دشت بی‌کران را آفریدی / در آن نقّاشی دریا کشیدی خدای باغ و باران و بهاری / خدای سبزه‌زار و جویباری خداوند زمین و آسمانی / تو هم بخشنده‌ای، هم مهربانی	ص ۱۳
۲	مهربان‌تر از مادر، محبت‌کننده، همراه، محافظ، دوست‌دار بندگان	مادرِ جوجه‌ها از آن‌ها جدا نمی‌شد. یکی از یاران پیامبر گفت: چه مادر مهربانی! دیگری گفت: حتّی یک لحظه هم از جوجه‌هایش جدا نمی‌شود. پیامبر گفت: «آیا از محبت این مادر تعجب می- کنید؟» بدانید، خداوند از مادر مهربان‌تر است. او بنده‌هایش را خیلی دوست دارد.»	دوم، ص ۲۲
۳	شفادهنده، شنونده و برآورنده دعا	امام علی و حضرت فاطمه که فرزندانشان را خیلی دوست دارند، برای سلامتی آن‌ها دعا می‌کنند و می‌گویند: «خدایا اگر حال کودکانمان خوب شود، برای تشکر از تو سه روز، روزه می- گیریم.» خدا کودکان را شفا داد.	دوم، ص ۴۸
۴	بخشندگی، شکر نعمت‌ها، بندگان نیازمند، توانایی برآورده‌کردن دعاهای بندگان	امام حسین (علیه السلام) دستان خود را به سوی آسمان بلند کرد و گفت: خدایا! همه‌چیز را تو به ما بخشیده‌ای. از تو به خاطر نعمت‌هایت تشکر می‌کنیم. خدایا بندگان تو زمین‌های تشنه منتظر باران هستند. بارانت را برای ما بفرست. هنوز دعای امام تمام نشده بود که صدای رعدوبرق در آسمان شهر پیچید.	دوم، ص ۶۷
۵	نعمت‌های الهه ، شکر نعمت‌ها، روزی‌دهندگی به فقیران، یاری‌رسان نیازمندان	پدر با «بسم الله الرحمن الرحیم» شروع می‌کند. و به ما می‌گوید: بچه‌ها! خدا این نعمت‌ها را به ما داده است. پس غذا را با نام او شروع می‌کنیم. من هم زیر لب می‌گویم... نگاهم به عمو می‌افتد. او لقمه‌ها را کوچک برمی‌دارد و با دهان بسته، آرام و بی‌صدا می‌خورد. بعد از غذا پدر خدا را شکر می‌کند و می‌گوید: الحمدلله، خدایا به همه گرسنگان غذا بده.	دوم، ص ۹۲
۶	نعمت‌های الهه، استفاده درست از انعام الهه	«یکی از بهترین راه‌های تشکر از خدا، استفاده صحیح از نعمت- های اوست.» حالا به من کمک کن بدانم چه کارهایی را باید انجام دهم و چه کارهایی را نباید انجام دهم؟	صوم، ص ۱۳
۷	یاری‌رسانی به انسان، صلح‌بخشی به روابط انسانی، لطف الهه برای طول عمر	برای مرتضی که چند روز دیگر باید در مسابقات علمی شرکت کند، دعا می‌کنم نمره خوبی بگیرد. به یاد پسرعموهایم می‌افتم؛ محسن و وحید. خدایا از تو می‌خواهم کمک کنی تا همیشه با هم دوست باشیم و ه‌چ‌وقت دعوا نکنیم. صورت مهربان	صوم، ص ۱۵

ردیف	کد معنادر	شاهد	نشانی شاهد
		پدر بزرگ و مادر بزرگ به خاطر من می‌آید. از خدا می‌خواهم تا بیشتر در کنارشان باشم و در انجام کارها به آن‌ها کمک کنم.	
۸	یگانگی، خودخداپنداری انسان، غیرانسان‌واری، غیرمادی بودن، آفریدگاری، مهربانی	او از نوجوانی تنها خدای یگانه را می‌پرستید؛ اما عده‌ای از مردم بابل بت‌پرست بودند. عده‌ای ماه، خورشید و ستارگان را می‌پرستیدند و عده‌ای هم نمرود، پادشاه سرزمین بابل را خدای خود می‌دانستند. ابراهیم با دلسوزی به آن‌ها می‌گفت: «بت‌های چوبی و سنگی خدای شما نیستند. تنها کسی را بپرستید که آفریدگار شما و آفریدگار زمین و آسمان است، آفریدگار خورشید و ماه و ستارگان است. کسی که تنها خدای مهربان مردم جهان است.»	سوم، ص ۲۶
۹	کتاب هدایت، دستورات زندگی	قرآن کتاب آسمانی ما مسلمانان است. کتابی که از سوی پروردگار مهربان و توسط پیامبر اسلام به میان انسان‌ها آمده است. خدا در قرآن راه و رسم زندگی را به ما نشان داده است و دستورات و احکام دینی را به روشنی بیان کرده است.	سوم، ص ۷۹
۱۰	نتیجه اعمال، جهان آخرت، بهشت، پاداش اعمال نیک	معلم ادامه داد: «کاملاً درست است؛ هرکس در دنیا کار خوب یا بدی انجام دهد، دیر یا زود، نتیجه‌اش را می‌بیند. در این دنیا و آخرت.» یوسف گفت: «جهان آخرت؟» آقای معلم گفت: «بله، جهان آخرت. پس از این دنیا وارد جهانی می‌شویم که به آن جهان آخرت می‌گویند. در آنجا بعضی از انسان‌ها شادمان و بعضی دیگر ناراحت هستند. این نتیجه کارهایی است که در این دنیا انجام داده‌اند. بهشت هدیه‌ای از سوی خدا به همه کسانی است که ایمان می‌آورند و کارهای خوب انجام می‌دهند.»	سوم، ص ۱۲۱
۱۱	همراه، پشتیبان، رازدان، کریم شنوایی بخش، سخی بینایی دهنده	پروردگارا! ای امید همه روزها و شب‌های من... من می‌دانم که تو همیشه با منی؛ و مرا از ناامیدی، از ترس و از بدی‌ها در امان می‌داری؛ من امیدوارم؛ زیرا تو ای خدای مهربان، نگه‌دار و پشتیبان منی؛ دانای رازهای منی و از اندیشه هرکس باخبری. تو به من نیروی شنوایی بخشیدی تا بشنوم؛ و دیدگانی بخشیدی که راه را از چاه بازشناسم؛ و اعضای هماهنگ با یکدیگر و در نهایت زیبایی.	چهارم، ص ۱۳
۱۲	نجات‌دهنده از گمراه	پیامبر اسلام _صلی‌الله‌علیه‌وآله_ که همیشه می‌کوشید مردم را از گمراه نجات دهد، فرمود: «خورشیدگرفتگی به غم یا شادی ما	چهارم، ص ۳۸

ردیف	کد معنادار	شاهد	نشانی شاهد
		قدرتمندی، نظم‌ده	ربطی ندارد، بلکه نشانه‌ای از نشانه‌های قدرت خدا و نظم جهان است.»
۱۳	عظمت هستی، یکتایی و یگانگی، شنوندگی رازها و نیازها	سحر بود و آسمان، ستاره‌باران! بالای کوه در کنار «غار حرا» ایستاده بود؛ با نگاه‌کردن به عظمت و شکوه جهان آفرینش، با خدای یکتا راز و نیاز می‌کرد؛ در تاریکی شب، در اندیشه بود و به رفتار و زندگی مردم فکر می‌کرد.	چهارم، ص ۶۹
۱۴	هدیه‌دهنده، نعمت فرزند	روزی شنیدم خدا به پیامبرش مژده داد که هدیه‌ای بسیار گران‌بها به او خواهد داد و مدتی بعد خداوند، فاطمه را به او و همسرش بخشید.	چهارم، ص ۹۴
۱۵	بیننده افعال	من می‌دانم که خدای بزرگ، همه کارهای من را می‌بیند، پس با خودم تصمیم می‌گیرم که	چهارم، ص ۱۱۹
۱۶	نظم هستی، اداره جهان	این نظم و هماهنگی نشانه چیست؟ فکر می‌کنید اگر دو یا چند خدا جهان را اداره می‌کرد، این هماهنگی به وجود می‌آمد؟	پنجم، ص ۱۵
۱۷	ثواب اعمال، پاداش افعال خداپسند	پیامبر خدا می‌فرماید: «ثواب کار نیک در روز جمعه چند برابر می‌شود.» اگر در این روز به دوستان و همسایگان کمک کنیم یا به نیازمندان صدقه بده م، خدای مهربان پاداش چند برابر به ما می‌دهد.	پنجم، ص ۵۱
۱۸	حسرت گناهکاران، سرپیچی از دستور، فاصله‌گیری از فرامین اله	آن‌ها هنگامی که این‌ها را می‌بینند، بسیار حسرت می‌خورند؛ آه می‌کشند و فریاد می‌زنند: ای کاش ما الان پیش شما بودیم! ای کاش بین ما و شما فاصله نبود! راستی چه شد که آن‌ها به این وضع افتادند؟ آن‌ها در زندگی دنیا از دستورهای خدا فاصله گرفتند؛ از نماز و عبادت خدا فاصله گرفتند. از سفارش‌های پیامبران و راهنمایی‌های کتاب آسمانی فاصله گرفتند.	پنجم، ص ۱۲۴
۱۹	نعمت‌های اله، مخلوقات ستودنی، مالک جهان	ای خدای مهربان، هر گاه به آسمان و زمین، به صخره‌ها و کوه-های سنگین یا به درختان و گل‌های رنگین می‌نگرم، تو را سپاس می‌گویم. ای خدای مهربان تو را سپاس می‌گویم که عطا‌هایت از سر مهربانی و نعمت‌هایت همگانی است. تو که پدیدآورنده آفریدگان و مالک زمین و آسمانی.	پنجم، ص ۱۲۸
۲۰	آیات آفرینش، دانایی،	نسیم روح‌افزا نشانی از مهربانی‌ات؛ بادهای باران‌زا گواهِ رحمت آسمانی‌ات؛ صخره‌های سترگ، کوه‌های بزرگ، رودهای جاری و	ششم، ص ۸

ردیف	کد معنادر	شاهد	نشانی شاهد
	توانایی	دریاهای پهناور، نشان دانایی و توانایی‌ات.	
		در گام‌های بعدی، از کدهای استخراج‌شده، مقوله‌بندی و مضمون‌سازی به عمل آمد.	
		جدول ۲. نمای ارتباط کدها با متن و مقوله‌های برآمده از کدها	
مقوله	تحلیل متن	متن استخراج‌شده	سند
آفریننده	خدایی که آفریننده آفتاب و مهتاب و آسمان و ستاره و مهتاب است.	خدایا! آفتاب و آب از دوست ستاره، آسمان، مهتاب از دوست	دوم، ص ۱۳
قادر	خدا توانایی یاری‌رسانی به انسان را دارد و می‌تواند بر عالم تأثیر بگذارد.	خدایا از تو می‌خواهم کمک کنی تا همیشه با هم دوست باشیم و هیچ وقت دعوا نکنیم.	سوم، ص ۱۵
حافظ	خداوند همواره همراه آدمی است. یکی از ترس‌های اساسی بشر ترس از تنهایی است، اما وجود خدا موجب امنیت انسان است و او از آدمی مراقبت و محافظت می‌کند.	من می‌دانم که تو همیشه با منی؛ و مرا از ناامیدی، از ترس و از بدی‌ها در امان می‌داری؛ من امیدوارم؛ زیرا تو ای خدای مهربان، نگه‌دار و پشتیبان منی.	چهارم، ص ۱۳
عادل	خداوند تقویت‌کننده‌ای است که بر اساس رفتار انسان به او پاداش می‌دهد.	اگر در این روز به دوستان و همسایگان کمک کنیم یا به نیازمندان صدقه بده م، خدای مهربان پاداش چند برابر به ما می‌دهد.	پنجم، ص ۵۱
هادی	خداوند هدایت‌کننده زندگی انسان است و راهنمایی را برای انسان مشخص کرده و مؤمن باید در طلب حرکت به سوی مسیر آن پیشوایان باشد.	مرا به راه معصومان هدایت کن.	ششم، ص ۴۳

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

بر این اساس ۱۴ مقوله به عنوان انگاره خدا (مضمون اصلی) گزینش شد که در جدول ۳ ذکر شده‌اند.

جدول ۳. مقوله‌ها یا مؤلفه‌های مربوط به مضمون انگاره خدا در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی

مضمون	مقوله		
انگاره خدا	مهربان	یکتا	عالم
	آفریننده	غَفَّارُ الذَّنُوبِ	رزاق
	متعال	قابل التَّوْبِ	عادل
	قادر	حافظ	فرمان دهنده

پرسش دوم: جایگاه و ضریب اهمیت هر یک از مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند در کتاب-

های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی به چه میزان است؟

برای پاسخ به سؤال دوم پژوهش، میزان فراوانی هر یک از مؤلفه‌ها به تفکیک در کتب هر پایه بررسی شد.

جدول ۴. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی

مؤلفه															
درس	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان دهنده	مدبّر	مجموع
۱	۶	۱۴	۰	۰	۰	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲۹
۲	۳	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶
۳	۱	۰	۰	۷	۰	۳	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲
۴	۴	۵	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱
۵	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۶	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴
۷	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱

مؤلفه

مجموع	مدیر	فرمان‌دهنده	حافظ	قابل التوب	غفار الذنوب	یکتا	هادی	عادل	رزاق	عالم	قادر	متعال	آفریننده	مهربان	درسی
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۸
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۹
۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۲	۰	۰	۲	۱۰
۹	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۱	۰	۰	۵	۰	۱	۱۱
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳
۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۵	۰	۲	۰	۰	۲	۱۴
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۱	۱	۱۶
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۱۷
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۱۸
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۹
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۱	۰	۰	۱	۲۰
۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۴	۲۸	۳	۱۳	۷	۲۲	۲۵	۳	۱۰۴
۴															
۱۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱/۹	۳/۸	۰	۲۷	۳/۹	۱/۵	۶/۷	۲۱	۲۴	۱۰۴
۰											۱۲				

مطابق با جدول ۴، در کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی مجموعاً ۱۰۴ مرتبه به - مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «رزاق» با ۲۸ مورد (۲۷ درصد)، «مهربان» با ۲۵ مورد (۲۴ درصد)، «آفریننده» با ۲۲ مورد (۲۱ درصد)، «قادر» با ۱۳ مورد (۱۲/۵ درصد)، «متعال» با ۷ مورد (۶/۷ درصد)، «هادی» با ۴ مورد (۳/۸ درصد)، عالم با ۳

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

مورد (۳/۹ درصد)، «یکتا» با ۲ مورد (۱/۹ درصد) توجه بیشتری شده است. این در حالی است که به مؤلفه‌های «عادل»، «غفار الذنوب»، «قابل التوب»، «حافظ»، «فرمان‌دهنده» و «مدبر» ه چ اشاره‌ای نشده است.

جدول ۵. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب هدیه‌های آسمان پایه سوم ابتدایی

مؤلفه															
درج	مهربان	آفریننده	مثال	قادر	عالم	رزاق	عادل	عاده	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مدبر	مجموع
۱	۱	۳	۰	۰	۰	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰
۲	۲	۰	۰	۴	۰	۹	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۱۷
۳	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴	۰	۰	۵
۴	۱	۴	۲	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۹
۵	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۶	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۳
۷	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۸	۲	۱	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۸
۹	۳	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۸
۱۰	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۷
۱۱	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۸
۱۲	۲	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۱	۰	۶
۱۳	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۴
۱۴	۱	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳
۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۱۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۹	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸
۲۰	۲	۱	۰	۰	۰	۱	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۷
جمع	۲۱	۱۱	۱۲	۵	۳	۲۰	۱۳	۰	۳	۱	۰	۸	۱۱	۰	۱۰۸
میانگین	۱۹/۴	۱۰/۲	۱۱/۱	۴/۶	۲/۸	۱۸/۵	۱	۰	۲/۸	۰/۹۲	۰	۷/۴	۱۰/۲	۰	۱۰۰

بر اساس یافته‌های موجود در جدول ۵، در کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه سوم ابتدایی در مجموع ۱۰۸ مرتبه به مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «مهربان» با ۲۱ مورد (۱۹/۴ درصد)، «رزاق» با ۲۰ مورد (۱۸/۵ درصد)، «عادل» با ۱۳ مورد (۱۲ درصد)، «متعالم» با ۱۲ مورد (۱۱/۱ درصد)، «آفریننده» و «فرمان‌دهنده» با ۱۱ مورد (۱۰/۲ درصد)، «حافظ» با ۸ مورد (۷/۴)، «قادر» با ۵ مورد (۴/۶ درصد)، «عالم» و «یکتا» با فراوانی ۳ (۲/۸) و «غفار الذنوب» با ۱ فراوانی (۰/۹۳) توجه بیشتری شده است. این در حالی است که به مؤلفه‌های «هادی»، «قابل التوب» و «مدبر» هیچ اشاره‌ای نشده است.

جدول ۶. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب هدیه‌های آسمان پایه چهارم ابتدایی

مؤلفه														
ردیف	مهربان	آفریننده	متعالم	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قانا التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مجموع
۱	۳	۰	۴	۳	۴	۵	۰	۰	۰	۰	۰	۴	۰	۲۳
۲	۴	۰	۱	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶	۰	۱۷
۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۴	۴	۳	۸	۲	۰	۰	۰	۰	۴	۰	۰	۰	۰	۲۱
۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۶	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۹	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۰	۱	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۳	۰	۰	۰	۰	۹
۱۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱
۱۳	۱	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳
۱۴	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳
۱۵	۲	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۲

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

مؤلفه														
درس	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مجموع
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۱
۱۸	۰	۰	۱	۰	۵	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸
۱۹	۷	۵	۰	۰	۲	۳	۳	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۲۱
۱۱۶	۲۴	۱۰	۱۴	۱۲	۱۴	۱۰	۷	۴	۸	۱	۰	۱۰	۲	۱۱۶
مجموع	۲۰/۶	۸/۶	۱۲	۱۰/۳	۱۲	۸/۶	۶	۳/۴	۶/۸	۰/۹	۰	۸/۶	۱/۷	۱۰۰

مطابق با جدول ۶، در کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه چهارم ابتدایی در مجموع ۱۱۶ مرتبه به مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «مهربان» با ۲۴ مورد (۲۰/۶ درصد)، «متعال» و «عالم» با ۱۴ مورد (۱۲ درصد)، «قادر» با ۱۲ مورد (۱۰/۳ درصد)، «رزاق»، «آفریننده» و «حافظ» با ۱۰ مورد (۸/۶ درصد)، «یکتا» با فراوانی ۸ (۶/۸ درصد)، «عادل» با ۷ مورد (۶ درصد)، «هادی» با ۴ مورد (۳/۴ درصد)، «فرمان‌دهنده» با ۲ مورد (۱/۷ درصد) و «غفار الذنوب» با ۱ فراوانی (۰/۹) توجه بیشتری شده است. این در حالی است که به مؤلفه‌های «قابل التوب» و «مدبر» هیچ اشاره‌ای نشده است. *مجموع انسان‌ها و مطالعات فرهنگی*

جدول ۷. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی

مؤلفه														
درس	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مجموع
۱	۲	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۵
۳	۲	۰	۱	۱	۰	۱	۰	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۶
۴	۲	۰	۲	۲	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۲	۱۰
۵	۳	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۸
مجموع	۱۰/۷	۰	۱۲	۱۰/۳	۱۲	۸/۶	۶	۳/۴	۶/۸	۰/۹	۰	۸/۶	۱/۷	۱۰۰

مؤلفه															
مجموع	مدبّر	فرمان‌دهنده	حافظ	قابل التّوب	غفّار الذّنوب	یکتا	هادی	عادل	رزاق	عالم	قادر	متعال	آفریننده	مهربان	درس
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۳	۷
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۸
۹	۰	۲	۱	۰	۰	۰	۴	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۹
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۰
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱
۳	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۱۲
۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۳
۲	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۴
۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۵
۵	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۱۶
۱۹	۰	۱	۳	۰	۰	۰	۱	۱	۳	۰	۲	۰	۳	۵	۱۷
۷۵	۲	۸	۷	۰	۱	۴	۱۰	۴	۷	۱	۵	۳	۳	۲۰	۱۸
۱۰۰	۲/۶	۱۰/۷	۹/۳	۰	۱/۳	۵/۳	۱۳/۳	۵/۳	۹/۳	۱/۳	۶/۷	۴	۴	۲۷	۱۹

بنا بر یافته‌های قابل مشاهده در جدول ۷، در کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه پنجم ابتدایی مجموعاً ۷۵ مرتبه به مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «مهربان» با ۲۰ مورد (۲۷ درصد)، «هادی» با ۱۰ مورد (۱۳/۳ درصد)، «فرمان‌دهنده» با ۸ مورد (۱۰/۷ درصد) و «رزاق» و «حافظ» با ۷ مورد (۹/۳ درصد)، «قادر» با ۵ مورد (۶/۷ درصد)، «عادل» و «یکتا» با ۴ مورد (۵/۳ درصد)، «آفریننده» و «متعال» با ۳ مورد (۴ درصد)، «مدبّر» با ۲ مورد (۲/۶ درصد) و «غفّار الذّنوب» با ۱ فراوانی (۱/۳ درصد) توجه بیشتری شده است. این در حالی است که به مقوله «قابل التّوب» ه چ اشاره‌ای نشده است.

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

جدول ۸. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی

مؤلفه															
درس	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مدیر	مجموع
۱	۲۰	۴	۱۰	۶	۵	۳	۰	۱	۱۱	۲	۰	۱	۱	۷	۷۱
۲	۲	۰	۱	۰	۰	۱	۰	۷	۲	۰	۰	۰	۱	۰	۱۴
۳	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۳
۴	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۵	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۱
۶	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۵	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۸
۷	۰	۰	۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۶
۸	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۹	۰	۵	۰	۴	۰	۱	۱	۱	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱۱
۱۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳
۱۱	۰	۰	۰	۱	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۴
۱۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۳	۱	۰	۱	۰	۰	۰	۰	۳	۰	۰	۰	۰	۴	۰	۹
۱۴	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۱۵	۰	۰	۰	۰	۰	۲	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۲
۱۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
۱۷	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰	۰
مجموع	۲۵	۱۱	۱۹	۱۳	۵	۷	۳	۱۵	۱۶	۲	۱	۱	۹	۷	۱۳۴
فراوانی	۱۸/۶	۸/۲	۱۴/۲	۹/۷	۳/۷	۵/۲	۲/۲	۱۱/۲	۱۲	۱/۵	۱/۵	۱/۵	۶/۷	۵/۲	۱۰/۴

مطابق با جدول ۸، در کتاب درسی هدیه‌های آسمان پایه ششم ابتدایی مجموعاً ۱۳۴ مرتبه به مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. در این کتاب به ترتیب به مؤلفه‌های «مهربان» با ۲۵ مورد (۱۸/۶ درصد)، «متعال» با ۱۹ مورد (۱۴/۲ درصد)، «یکتا» با ۱۶ مورد (۱۲ درصد)، «هادی» با ۱۵ مورد (۱۱/۲ درصد)، «قادر» با ۱۳ مورد (۹/۷ درصد)، «آفریننده» با ۱۱ مورد (۸/۲ درصد)، «فرمان-دهنده» با ۹ مورد (۶/۷ درصد)، «غفار الذنوب» با ۲ مورد (۱/۵ درصد)، «قابل التوب» با ۱ مورد (۱/۵ درصد)، «حافظ» با ۱ مورد (۱/۵ درصد)، «مدیر» با ۷ مورد (۵/۲ درصد) و «مجموع» با ۱۳۴ مورد (۱۰/۴ درصد) اشاره شده است.

فصلنامه مطالعات برنامه درسی، شماره ۷۲، سال نوزدهم، بهار ۱۴۰۳

دهنده» با ۹ مورد (۶/۷ درصد)، «رزاق» و «مدبّر» با ۷ مورد (۵/۲ درصد)، «عالم» با ۵ مورد (۳/۷ درصد)، «عادل» با ۳ مورد (۲/۲ درصد)، «غفّار الذّنوب» با ۲ فراوانی (۱/۵ درصد) و «حافظ» و «قابل التّوب» با ۱ مورد (۰/۷۵ درصد) توجه شده است.

جدول ۹. فراوانی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی (پایه‌های دوم تا ششم)

مؤلفه														
کتاب پایه	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذّنوب	قابل التّوب	حافظ	فرمان‌دهنده	ششم
دوم	۲۵	۲۲	۷	۱۳	۳	۲۸	۰	۳	۳	۰	۰	۰	۰	۱۹,۳
سوم	۲۱	۱۱	۱۳	۵	۳	۲۰	۰	۱۳	۰	۱	۰	۸	۱۱	۲۰
چهارم	۲۴	۱۰	۱۴	۱۳	۱۹	۱۰	۷	۴	۸	۱	۰	۱۰	۲	۲۱,۶
پنجم	۲۰	۳	۳	۵	۱	۷	۳	۱۰	۴	۱	۰	۷	۸	۱۳,۹
ششم	۲۵	۱۱	۱۹	۱۳	۵	۷	۳	۱۵	۱۶	۲	۱	۱	۴	۲۴,۳
جمع	۱۱۵	۵۷	۵۵	۴۸	۲۶	۶۳	۱۳	۳۳	۲۳	۵	۱	۲۶	۳۰	۱۰۰
درصد	۲۱,۶	۱۰,۶	۱۰,۲	۸,۹	۲,۱	۱۲,۴	۵	۶,۱	۴,۱	۱	۰,۲	۵,۱	۵,۵	۱۰۰

همان‌طور که در جدول ۹ گزارش شده است، در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی در مجموع ۵۳۷ مرتبه به مؤلفه‌های انگاره خدا توجه شده است. به ترتیب کتاب‌های پایه ششم با ۱۳۴ فراوانی (۲۴/۹ درصد)، پایه چهارم با ۱۱۶ فراوانی (۲۱/۶ درصد)، پایه سوم با ۱۰۸ فراوانی (۲۰ درصد)، پایه دوم با ۱۰۴ فراوانی (۱۹/۳ درصد) و پایه پنجم با ۷۵ فراوانی (۱۳/۹ درصد) را به خود اختصاص داده‌اند که کتاب پایه ششم بیشترین فراوانی و کتاب پایه پنجم کمترین فراوانی را دارند. همچنین در کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی، مؤلفه‌های «مهربان» با ۱۱۵ فراوانی (۲۱/۴ درصد)، «رزاق» با ۶۳ فراوانی (۱۲/۴ درصد)، «عادل» با ۳۳ فراوانی (۶/۱ درصد)، «فرمان‌دهنده» با ۳۰ فراوانی (۵/۵ درصد)، «عادل» با ۲۷ فراوانی (۵ درصد)، «حافظ» و «عالم» با ۲۶ فراوانی (۴/۸ درصد)، «مدبّر» با ۹ فراوانی (۱/۷ درصد)، «غفّار

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

الذَّنُوب» با ۵ فراوانی (۰/۹ درصد) و «قابل التوب» با ۱ فراوانی (۰/۲ درصد) بیشترین تا کمترین فراوانی را به خود اختصاص داده‌اند.

در گام بعد، برای دستیابی به بار اطلاعاتی و ضریب اهمیت داده‌های حاصل، با استفاده از فرمول مرحله نخست روش آنتروپی شانون، به بهنجارکردن داده‌های به دست آمده اقدام شد که نتایج نرمال‌سازی داده‌ها در جدول ۱۰ گزارش شده است.

جدول ۱۰. داده‌های بهنجار شده مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتب درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی

مؤلفه															
کتاب پایه	مهریان	آفریننده	شعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	ستار العیوب	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مدبر
دوم	۰/۲۱	۰/۳۸	۰/۱۲	۰/۲۷	۰/۱۱	۰/۳۸	۰	۰/۱۲	۰/۰۶	۰	۰	۰	۰	۰	۰
سوم	۰/۱۸	۰/۱۹	۰/۲۱	۰/۱	۰/۱۱	۰/۲۷	۰/۴۸	۰	۰/۹	۰	۰/۲	۰	۰/۳	۰/۳۶	۰
چهارم	۰/۲	۰/۱۷	۰/۲۵	۰/۲۵	۰/۵۳	۰/۱۳	۰/۲۵	۰/۱۲	۰/۲۴	۰	۰/۲	۰	۰/۳۸	۰/۰۶	۰
پنجم	۰/۱۷	۰/۰۵	۰/۰۵	۰/۱	۰/۰۳	۰/۰۹	۰/۱۴	۰/۳	۰/۱۲	۰	۰/۲	۰	۰/۲۶	۰/۲۶	۰/۲۲
ششم	۰/۲۱	۰/۱۹	۰/۳۴	۰/۲۷	۰/۱۹	۰/۰۹	۰/۱۱	۰/۴۵	۰/۴۸	۰	۰/۴	۱	۰/۰۳	۰/۳	۰/۷۷

پس از بهنجارسازی داده‌ها، به کمک فرمول مرحله دوم روش تحلیل آنتروپی شانون، مقدار بار اطلاعاتی (Ej) برای هر یک از مؤلفه‌ها حساب شد که مقادیر در جدول ۱۱ قابل مشاهده است.

جدول ۱۱. مقدار بار اطلاعاتی مؤلفه‌های مربوط به انگاره خدا در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی

مؤلفه														
کتاب پایه	مهریان	آفریننده	شعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مدبر
۰/۹۹	۰/۹	۰/۸۸	۰/۹۴	۰/۷۹	۰/۹	۰/۷۶	۰/۷۶	۰/۷۶	۰/۸۳	۰/۸۲	۰	۰/۷۵	۰/۷۸	۰/۳۲

۱۳۹۸/۱۲/۱۰

در مرحله پایانی، ضریب اهمیت (Wj) مؤلفه‌های انگاره خدا به وسیله فرمول مرحله سوم روش آنتروپی شانون محاسبه شد که مقادیر محاسبه‌شده در جدول ۱۲ در دسترس است.

جدول ۱۲. مقدار ضریب اهمیت مؤلفه‌های مربوط انگاره خدا در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی

مؤلفه														
کتاب پایه	مهربان	آفریننده	متعال	قادر	عالم	رزاق	عادل	هادی	یکتا	غفار الذنوب	قابل التوب	حافظ	فرمان‌دهنده	مهربان
۰/۰۹۵	۰/۰۸۶	۰/۰۸۴	۰/۰۹۰	۰/۰۷۵	۰/۰۸۵	۰/۰۷۲	۰/۰۷۲	۰/۰۷۹	۰/۰۷۸	۰	۰/۰۷۱	۰/۰۷۴	۰/۰۳۱	۰/۰۳۱

تحلیل داده‌های جدول ۱۲ حاکی از آن است که در بین مؤلفه‌های انگاره خدا، به ترتیب به مؤلفه‌های «مهربان» با ضریب اهمیت ۰/۰۹۵، «قادر» با ضریب اهمیت ۰/۰۹، «آفریننده» با ضریب اهمیت ۰/۰۸۶، «رزاق» با ضریب اهمیت ۰/۰۸۵، «متعال» با ضریب اهمیت ۰/۰۸۴ و «یکتا» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۹ بیشترین توجه شده است و به مؤلفه‌های «غفار الذنوب» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۸، «عالم» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۵ و «هادی» و «عادل» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۲ به ترتیب توجه کمتری شده است. همچنین، مولفه «حافظ» با ضریب اهمیت ۰/۰۷۱ و مؤلفه «قابل التوب» با ضریب اهمیت «۰» کمترین توجه را داشته‌اند.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف تحلیل محتوای برنامه درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های انگاره خدا انجام شده است. سؤال‌های این تحقیق عبارت بوده‌اند از این که اولاً کتاب‌های هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی به کدام مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند پرداخته‌اند؟ ثانیاً جایگاه و اهمیت هر یک از مؤلفه‌های مربوط به انگاره خداوند در کتب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی به چه میزان است؟

یافته‌های این تحقیق نشان داده است که انگاره‌های خدا در کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی عبارتند از مهربان، آفریننده، متعال، قادر، عالم، رزاق، عادل، یکتا، غفار الذنوب، قابل

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

التَّوب، حافظ، فرمان‌دهنده، مدبّر و هادی. همچنین تحلیل داده‌ها نمایانگر آن است که مؤلفه‌های «مهربان» با ۱۱۵ فراوانی (۲۱/۴ درصد) و «قابل التوب» با ۱ فراوانی (۰/۲ درصد) بیشترین تا کمترین فراوانی را دارند. علاوه بر این، بیشترین میزان درجه اهمیت به مؤلفه «مهربان» با ۰/۰۹۵ و کمترین میزان توجه به مؤلفه‌های «حافظ» با ۰/۰۷۱ و «قابل التوب» با ضریب اهمیت «۰» بوده است.

یکی از یافته‌های تحقیق حاضر این بوده که انگاره رزاق از خدا در کتب هدیه‌های آسمان دوره ابتدایی وجود دارد که نعمانی و همکاران (۱۴۰۱) نیز این مؤلفه را از معیارهای خداشناسی فردی در نظر گرفته‌اند. در صفحه ۹۲ کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم ابتدایی، پدر پس از تناول غذا، خدا را شکر کرده و می‌گوید «الحمد لله، خدایا به همه گرسنگان غذا بده». به نظر می‌رسد دو نوع پیام آشکار و نهان در جمله مذکور وجود دارد. پیام نخست این است که خدا به انسان‌ها نعمت داده، پس آدمی باید شکرگزار او باشد. لذا بر این اساس فرد دعاگو، خدا را که روزی‌دهنده و برآورده‌کننده دعاهاست، مخاطب قرار داده و از او می‌طلبد که گرسنگان را سیر کند. این برداشت، پیام مشهودی است که در این متن به چشم می‌خورد. با این حال، پیام مستتری نیز در این محتوا وجود دارد که پدر از خدا برای اطعام گرسنگان درخواست می‌کند. گرچه هر آنچه در جهان هست، جز با مشیت اله رخ نمی‌دهد و فعل انسانی نیز در نتیجه اراده خداوندی است، اما به نظر می‌رسد پیام پنهان محتوا این است که خدایا ما غذایمان را می‌خوریم و از تو شاکریم، پس تو گرسنگان را طعام بده. در صورتی که به نظر می‌رسد مؤلفان می‌توانستند محتوای آموزشی را به گونه‌ای صورت‌بندی کنند که اولاً از این سوءبرداشت پیشگیری کنند، ثانیاً پس از دعا، شخصیت‌های انسانی در ادامه داستان به فردی نیازمند کمک کنند. این امر موجب می‌گردد تا کودکان دریابند که گرچه خداوند روزی‌دهنده‌ای مهربان است، اما انسان‌ها باید از افعال و صفات او سرمشق گرفته، خود را متخلق به اوصاف اله کنند (چیتیک، ترجمه سوری و علیخانی، ۱۳۹۳)، و برای یاری‌رساندن به نیازمندان، احساس مسئولیت کنند.

در محتوای کتب پایه‌های دوم و سوم، نگارندگان مقوله عادل‌بودن خداوند را صرفاً از منظر پاداش‌دادن به رفتارهای نیک مورد توجه قرار داده‌اند. اما از پایه چهارم، یادگیرندگان با عقوبت اعمال ناپسند و وجه دیگر عادل‌بودن خدا که مجازات‌کردن خطاکاران است، آشنا می‌شوند. این امر می‌تواند به خویش‌داری و هنجارمندی دانش‌آموزان کمک کند که در کتب هدیه‌های آسمان این

سیر به شیوه‌ای که ذکر شد، مورد توجه بوده است. گرچه خداوند براساس اعمال انسان، پاداش می‌دهد یا تنبیه می‌کند و ما بر این نظریه که هر دو وجه باید آموزش داده شود، اما او آمرزنده، پذیرنده توبه و پنهان‌کننده عیب‌ها نیز است. این در حالی است که در متن کتب تحلیل‌شده، از ۵۳۷ موردی که به انگاره‌های خداوند مرتبط بوده، به غفاربودن خداوند مجموعاً در ۵ مورد و به قابل‌التوب بودن او تنها در ۱ مورد اشاره شده و به ستارالعیوب بودن هیچ اشاره‌ای نشده است. این بدان معناست که مؤلفان گرچه بر عدالت اله تأکید کرده‌اند، اما نسبت به بخش‌بندی او توجه بسیار ناچیزی کرده‌اند که با نتایج تحقیق نجفی و دهقان کلور (۱۳۹۹) هم‌راستا است. در عین حال نتایج پژوهش دمریچ و همکاران (۲۰۱۳) نشان داده ایمان به خدا و تجربه پذیرفته نشدن از جانب خدا، می‌تواند حالات عاطفی منفی بیشتر و مسخ شخصیت را موجب شود. پس بسیار ضروری است که مؤلفان بر توبه‌پذیری خداوند توجه جدی کنند. با این حال خداوند صفات سلبی و ایجابی را توأم دارد. او هم صفاتی چون لطف و کرم را دارد و هم صفاتی مانند خشم و قهر را. برخی بر این نظرند که صرفاً باید از مهر خدا به کودکان گفت و از صفات قهریه چشم‌پوشی کرد. اما به نظر نگارندگان در برنامه درسی تعلیم و تربیت دینی باید هر دو وجه مورد توجه قرار گیرد تا به رشد اخلاقی و اجتماعی کودکان کمک کند. اما چگونگی معرفی این صفات مهم است. به نظر می‌رسد تأکید بیشتر بر جمال و عشق اله تا خوف و جلال خداوندی، می‌تواند به برقراری رابطه محبت‌محور با خدا منجر شود (سروش، ۱۳۹۲). از طرفی، همان‌طور که در معرفی یک انسان، ابتدا به ویژگی‌های جذب‌کننده تأکید می‌شود تا خصوصیات دافع، احتمالاً مطلوب است که در معرفی خدا نیز از این قاعده پیروی کنیم و با افزایش سن کودکان، صفات قهرآمیز را نیز آموزش دهیم.

بنابر یافته‌های پژوهش حاضر، مؤلفان با استفاده از تشبیه و عینی‌سازی و تمرکز بر افعال خدا، او را همانند مادری مهربان و پداری حامی معرفی می‌کنند. مثلاً در صفحه ۲۲ کتاب هدیه‌های آسمان پایه دوم، پس از ذکر مثالی عینی درباره رابطه دل‌بستگی میان جوجه‌ها و مادرشان، مؤلفان خدا را حتی مهربان‌تر از مادر جلوه می‌کنند که انسان‌ها را دوست دارد. بر پایه نظریه رشد ایمان فاولر^۱ (۱۹۸۱)، از منظر شناختی، کودکان خدا را اسطوره‌ای و عینی در نظر می‌گیرند. کودک خدا را پدروار و مادرگونه تلقی می‌کند که گویی در آسمان‌هاست و همه را زیر نظر دارد. مؤلفان با در نظر گرفتن ویژگی‌های رشد شناختی کودکان، متناسب با نیازهای روان‌شناختی ایشان، انگاره‌های

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...

مربوط به خدا را معرفی کرده‌اند. اما با توجه به این‌که طبق نظریه رشد شناختی پیاژه، از حدود ۱۱ سالگی افراد قابلیت تفکر انتزاعی را کسب می‌کنند (وولفلک، ۲۰۱۹)، به نظر می‌رسد در محتوای کتاب پایه ششم بهتر است گام‌به‌گام به سوی مقدمه‌سازی برای انسان‌وارژدایی از انگاره‌های خدا اقدام کرد.

با توجه به فراوانی و ضریب اهمیت مقوله‌های به دست آمده، درمی‌یابیم که پراکندگی متوازن انگاره‌ها در کتاب هر پایه و مجموع کتب نکته‌ای است که به نظر می‌رسد مغفول واقع شده است. در کتب هدیه‌های آسمان مقطع ابتدایی، ضریب اهمیت مقوله حافظ، ۰/۰۷۱ درصد است که کمترین ضریب اهمیت را به خود اختصاص داده است. کودکان ۷ تا ۱۱ ساله، آسیب‌پذیر بوده و پس از حضور در اجتماعی فراتر از خانواده، با مسائل و مشکلات ویژه این سنین مواجه می‌شوند. با توجه به یافته‌های روان‌شناسان رشد، کودکان دوره ابتدایی، ترس‌ها و استرس‌های خاصی دارند (برک، ترجمه سیدمحمدی، ۱۳۹۸). ترس از تاریکی، رعدوبرق، دزدیده‌شدن، موجودات فوق طبیعی، اضطراب جدایی، هراس مدرسه، طردشدن، تجربه رویدادهای ترسناک و غیره از ترس‌ها و استرس‌های شایع در این مرحله تحوُّلی است. بنا بر یافته‌های تحقیق حاضر که نشان داده به انگاره‌های حمایت‌گری خداوند کمتر توجه شده است، به تصمیم‌گیرندگان برنامه‌های درسی پیشنهاد می‌شود در آموزش تعلیم و تربیت اسلامی (هدیه‌های آسمان)، انگاره‌های ذهنی مثبت و حمایت‌گر از خدا بیشتر وجود داشته باشد تا بر بهباشی روانی یادگیرندگان اثربخشی مثبت داشته باشد (سیم و یو، ۲۰۱۱؛ کارترین و همکاران، ۲۰۱۲). چرا که انگاره خدا به کودکان کمک می‌کند تا بتوانند تاب‌آوری خود را بالاتر برده و در موقعیت‌های استرس‌زا از او کمک بگیرند که به تجربه هیجان‌های مثبت، افزایش سلامت روان و کاهش تنش‌های روانی منجر می‌شود (پرگامنت، ۱۹۹۷؛ سالیوان، ۲۰۰۵؛ میلر، ۲۰۰۶).

از آنجا که یافته‌های این پژوهش نشانگر آن است که انگاره‌های خدا از طریق برنامه درسی به کودکان آموخته می‌شود و می‌تواند بر زیست‌روانی افراد تأثیر مثبت یا منفی گذارد (لمن و همکاران، ۲۰۱۸)، به مؤلفان توصیه می‌شود نسبت به نیاز دل‌بستگی کودکان به خداوند و اتکا به او که منبع اعتماد است، اهتمام جدی‌ی و رزند و به سایر انگاره‌های الهی مثل خطاپوشی، کرم، بی‌نیازکنندگی، دادستانی از ظالمان، اجابت‌کنندگی دعاها، لطیف‌بودن، صبر و حلم، زیبایی، نافع‌بودن و غیره توجه نمایند.

علاوه بر این، با اتکا به نظریه یادگیری اجتماعی-شناختی بندورا (۱۹۷۷) و دیدگاه عرفانی ابن عربی (چیتیک، ترجمه نجفی‌افرا، ۱۳۹۵)، به مربیان، معلمان و والدین توصیه می‌شود که در حین آموزش درباره خدا، خود متخلّق به صفات اله باشند. کودکان بیش از گفتار بزرگسالان، از کردار ایشان می‌آموزند. لذا اگر آموزشگری انگاره مهربانی خدا را آموزش دهد، اما خود مهربان نباشد، چگونه می‌تواند بر یادگیرنده تأثیر مثبت بگذارد؟ پس شاید بتوان گفت در تعلیم و تربیت دینی، برنامه درسی پنهان تأثیر بیشتر و مهم‌تری از برنامه درسی رسمی دارد که البته نیازمند تحقیقات بیشتر دیگری است.

منابع

- اسپیلکا، برنارد، هود، رالف دبلیو، هونسبرگر، پروس و گرساچ، ریچارد (۱۳۹۶). روان‌شناسی دین: براساس رویکرد تجربی. ترجمه دهقانی. رشد.
- آسون، متیو اچ، رامیرز، جولیبو جی. و [هرگنهان، بی. آر.]. (۱۴۰۱). مقدمه‌ای بر نظریه‌های یادگیری. ترجمه سیف. دوران.
- برک، لورا (۱۳۹۸). روان‌شناسی رشد: از لقاح تا کودکی. (ترجمه سیدمحمدی، ویراست ششم، ج. ۱). ارسباران.
- پرین، سیندی میلر و منکاسو، الیزابت کرامری (۱۴۰۰). ایمان از منظر روان‌شناسی مثبت. ترجمه نجفی‌فر و براتی‌سده. انتشارات رشد.
- چیتیک، ویلیام (۱۳۹۳). ابن عربی: میراث‌دار پیامبران. ترجمه سوری و علیخانی. انتشارات علمی و فرهنگی.
- چیتیک، ویلیام (۱۳۹۵). طریق عرفانی معرفت. ترجمه نجفی‌افرا. انتشارات جامی.
- حدادی کوهسار، علی‌اکبر، غباری بناب، باقر (۱۳۹۰). رابطه انگاره ذهنی از خدا و دل‌بستگی با افکار پارانوئیدی در دانشجویان. فصلنامه پژوهش‌های نوین روان‌شناختی، سال ششم، شماره ۲۴، صص. ۴۶-۶۵.
- دیرینگر، ریچارد؛ آلر، دیوید (۱۳۹۹). نشانه‌شناسی انگاره خدا در روان‌شناسی دین. ترجمه دهقانی یزدلی و پاشایی. انتشارات آناپنا.
- سروش، عبدالکریم (۱۳۹۲). حدیث بندگی و دلبردگی. انتشارات صراط.

ارزیابی برنامه‌ی درسی هدیه‌های آسمان دوره‌ی ابتدایی بر اساس مؤلفه‌های ...
سیسه‌موره، تیموتی (۱۳۹۹). روان‌شناسی دین و معنویت: شناخت عمیق و دقیق. ترجمه فرزانه رسانه و
مجتبی دلیر. انتشارات ارجمند.

علیزاده، مژده، علوی، سید حمیدرضا (۱۳۹۹). تحلیل محتوای کتاب‌های بخوانیم، بنویسم و هدیه‌های
آسمان ابتدایی (تألیف‌های جدید) بر اساس مؤلفه‌های شادی از منظر اسلام. *دوفصلنامه علمی علوم
تربیتی از دیدگاه اسلام دانشگاه امام صادق (ع)*، دوره ۸، شماره ۱۴، صص. ۲۰۲-۱۸۳.
غباری بناب، باقر، حدادی کوهسار، علی‌اکبر (۱۳۸۹). رابطه ذهنی انگاره ذهنی از خدا با روان‌پریشی و
جسمی‌سازی در دانشجویان. *مجله دست‌آوردهای روان‌شناختی (علوم تربیتی و روان‌شناسی)*،
دوره چهارم، سال ۱۷-۳، شماره ۲، صص. ۳۴-۱۹.

کرین، ویلیام (۱۳۹۹). *نظریه‌های رشد (مفاهیم و کاربردها)*. ترجمه خوی‌نژاد و رجایی. انتشارات رشد.
مجتهد شبستری، محمد (۱۳۹۶). *نقد بنیادهای فقه و کلام*. منتشرشده و قابل دسترس در
mohammadmojtahedshabestari.com
معین، محمد (۱۳۸۶). *فرهنگ فارسی*. هنرور.

محمودی، سیروس (۱۴۰۱). جایگاه سلامت معنوی در کتاب‌های هدیه‌های آسمانی دوره ابتدایی. *فصلنامه
مسائل کاربردی تعلیم و تربیت اسلامی*، سال هفتم، شماره ۱، صص. ۱۷۷-۱۵۱.
نجفی، حسن و دهقان کلور، محمدصادق (۱۳۹۹). تحلیل کیفی کتاب‌های درسی هدیه‌های آسمان دوره
ابتدایی بر مبنای مؤلفه‌های اخلاق الهی. *نشریه علمی پژوهش‌های آموزش و یادگیری*، دوره ۱۷،
شماره ۱، صص ۱۶۱-۱۴۲.

نذری بنجکی، حسین، خنجرخانی، مسعود و داورپناه، ابوسعید (۱۴۰۰). تحلیل محتوای کتاب‌های هدیه‌های
آسمان بر اساس میزان توجه به مؤلفه‌های دعا با تأکید بر طلب شفا و سلامت. *فصلنامه سبک زندگی
اسلامی با محوریت سلامت*، دوره ۵، شماره ۴، صص ۲۴-۱۶.

نعمانی، علی، ایران‌سرشت، فرهاد و عثمانی، آرش (۱۴۰۱). تحلیل محتوای کیفی کتاب‌های هدیه‌های
آسمان پایه سوم ابتدایی از منظر پرداختن به مؤلفه خداشناسی. *ششمین کنفرانس بین‌المللی مطالعات
جهانی در علوم انسانی، مدیریت و کارآفرینی*.

وولف، دیوید ام. (۱۳۹۳). *روان‌شناسی دین*. ترجمه محمد دهقانی. رشد.

یاب، ایریس (۱۴۰۱). *کلیدهای آموختن به کودکان درباره خدا*. ترجمه مسعود حاجی‌زاده. صابرین.

Bandura, A. (1977). *Social learning theory*. Prentice-Hall.

Bandura, A., & Menlove, F. L. (1968). Factors determining vicarious extinction of avoidance behavior through symbolic modeling. *Journal of Personality and Social Psychology*, 8, 99-108.

- Benson, P., & Spilka, B. (1973). God image as a function of self-esteem and locus of control. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 12, No. 3, 297–310.
- Demmrich, S., Wolfradt, U., & Domsgen, M. (2013). Dissociation in Religion and Spirituality: God Images and Religious Rituals in the Context of Dissociative Experiences among a Sample of German Adults. *Journal of Empirical Theology*, 26, 229-241.
- Duchesne, S., McMaugh, A., & Mackenzie, E. (2022). *Educational Psychology for Learning and Teaching*. (7th edition). Australia Pty.
- Fehl, S., Suri, R., & Hoffman, L. (2010). Towards a Culturally and Religiously Competent God Image Therapy. 118th Annual Convention of the American Psychological Association, August, San Diego, CA.
- Ferenczi, A., Mirnics, Z., & Kovi, Z. (2021). Relations between God-images and early maladaptive schemas. *Psychiatria Danubina*, Vol. 33, Suppl. 4, 833-843.
- Fowler, J. W. (1991). *Stages of faith: The psychology of human development and the quest for meaning*. Harper & Row.
- Fryling, M. J., Johnston, C., & Hayes, L. J. (2011). Understanding observational learning: An interbehavioral approach. *The Analysis of verbal behavior*. 27, 191-203.
- Grimes, C. S. M. (2007). God image research: A literature review. *Journal of spirituality in mental health*, 9, 11-32.
- Gorsuch, R. L. (1968). The conceptualization of God as seen in adjective ratings. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 7, 56–64.
- Hoffman, L., Hoffman, J. L., Dillard, K., Clark, J., Acoba, R., Williams, F., & Jones, T. T. (2008). Diversity and the God image: Examining ethnic differences in the experience of God for a college-age population. *Journal of Psychology and Theology*, 36, 26-41.
- Hood Jr. R. W., Hill, P. C., & Spilka, B. (2018). *The psychology of religion: An empirical approach*. (5th ed.). The Guilford Press.
- Johnson, K. A., Okun, M. A., & Cohen, A. B. (2015). The mind of the Lord: Measuring authoritarian and benevolent God representations. *Psychology of Religion and Spirituality*, Vol. 7, No. 3, 227–238.
- Kathryn, A., Johnson, Yexin, J. L., Adam, B. C., & Morris A. O. (2012). Friends in High Places: The Influence of Authoritarian and Benevolent God-Concepts on Social Attitudes and Behaviors. *Psychology of Religion and Spirituality*, Vol. 5, No. 1, 15–22.
- Krejci, M. J. (1998). Gender comparison of God schemas: A multidimensional scaling analysis. *International Journal for the Psychology of Religion*, 8, 57–66.

- Laurin, K., Kay, A. C., & Fitzsimons, G. M. (2011). Divergent Effects of Activating Thoughts of God on Self-Regulation. *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 102, No. 1, 4-21.
- Lawrence, R.T. (1997). Measuring the image of God: The God image inventory and the God image scales. *Journal of Psychology and Theology*, 25, 214-226.
- Leman, J., Hunter, W., Fergus, T., & Rowatt, W. (2018). Secure Attachment to God Uniquely Linked to Psychological Health in a National, Random Sample of American Adults. *The international journal for the psychology of religion*, Vol. 28, No. 3, 162–173.
- Maynard, E.A., Gorsuch, R.L. & Bjorck, J.P. (2001). Religious Coping Style, Concept of God, and Personal Religious Variables in Threat, Loss, and Challenge Situations. *Journal for the Scientific Study of Religion*, Vol. 40, No. 1, 65-74.
- Miller, L. (2015). Education for heart and mind. *Independent School*, 75, 72–78.
- Miller, L. (2006). Spirituality, health and medical care of children and adolescents. *Southern Medical Journal*, 99, 1164–1165.
- Nelsen, H. M., & Kroliczak, A. (1984). Parental use of the threat “God will punish”: Replication and extension. *Journal of scientific study of religion*, 23, 267-277.
- Pargament, K. I. (1997). *The psychology of religion and coping: Theory, research, and practice*. Guilford Press.
- Rosmarin, D. H., Krumrei, E. J., & Andersson, G. (2009). Religion as a predictor of psychological distress in two religious communities. *Cognitive Behaviour Therapy*, 38, 54–64.
- Santrock, J. W. (۲۰۱۷). *Educational psychology: Theory and application to fitness and performance*. (6th ed.). McGraw-Hill Education.
- Saroglou, V. (2020). *The psychology of religion*. Routledge.
- Schaap-Jonker, H. E. Eurelings-Bontekoe, B., & Zock, H. C. (2002). Image of God and personality pathology: an exploratory study among psychiatric patients. *Mental Health Religion & Culture*. Vol. 5, No. 1, 55-71.
- Schaap-Jonker H; Elisabeth H.M. Eurelings-Bontekoe b; Hetty Zock c; Evert Jonker (2008). Development and validation of the Dutch Questionnaire God Image: Effects of mental health and religious culture. *Mental Health, Religion & Culture*, Vol. 11, No. 5, 501-515.
- Sim, T., & Yow, A. (2011). God attachment, mother attachment, and father attachment in early and middle adolescence. *Journal of Religion & Health*, 50, 264–278.

Sullivan, K. (2005). The relationship between adolescent religiosity spiritual well-being, self-esteem and mental illness. *The Sciences and Engineering*, 65, 8-B.

Woolfolk, A. (2019). *Educational Psychology*. (14th ed.). Pearson.

